

R a s p r a v e

Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet
e-mail: jure.zecevic@gmail.com

UDK: 261.8
Prethodno priopćenje
Primljeno 12/2013.

MILANSKI EDIKT U KONTEKSTU JEDINSTVA CRKVE I DRUŠTVENOG SUŽIVOTA U SVOJE VRIJEME I DANAS

Jure Zečević, Zagreb

Sažetak

Autor shematski razlikuje tri "onovremena" modela ili koncepta odnosa prema religiji, svakoj ili pojedinoj, osobito prema kršćanstvu i Crkvi: Dioklecijanov, Konstantinov i Teodozijev koncept, te ih dovodi u korelaciju s našim vremenom.

Na osnovi usporedbe konceptata odnosa prema religijama i konfesijama u 21. stoljeću s Konstantinovim i Teodozijevim konceptima u 4. stoljeću, može se zaključiti da je Konstantinov pluralistički koncept religijske slobode svih religija zasigurno prepoznatljivo bliži suvremenom mentalitetu i konceptu odnosa prema religiji od monističko-ekskluzivističkoga Teodozijevog koncepta povlaštene državne religije.

Imajući u vidu sve naglašeniju suvremenu kršćanofobiju, religiofobiju i ksenofobiju, koje se manifestiraju ne samo u individualnim ekscesima nego i u politikama i javnim medijima određenih sredina i zemalja, katkad se stječe dojam da se suvremeni kronološki hod unatrag i odmak od Teodozijeva modela ne zaustavljaju samo na Konstantinovu modelu odnosa prema religiji nego postupno klize još dalje u prošlost, prema Dioklecijanovu "rješenju" kršćanskog pitanja. Nad time suvremeno društvo svakako treba bdjeti i utoliko je Konstantinov model odnosa prema religiji, ocrtan u Milanskom ediktu, i danas aktualan i inspirativan.

Ključne riječi: Milanski edikt, modeli odnosa prema religiji, Konstantin, jedinstvo Crkve, društvo, suživot.

UVOD

Konstantinov lik i djelo, primjerice Milanski edikt, obiteljski odnosi itd., danas se vrednuju i oslikavaju u rasponu od prilično tamnih do najsvjetlijih boja. Konstantin nam se prikazuje u brojnim "portretskim" inačicama: od idealiziranog sveca do "javnog grešnika", u ovisnosti o tome tko ga, s koje pozicije i s kojim interesom oslikava i vrednuje.¹

Razumljivo je da ni Konstantina ni Milanski edikt nitko ne može sagledati posve cjelovito i vrednovati posve pravedno i objektivno. Za to bi bila potrebna sveobuhvatna multidisciplinarna poznavanja, empatija i suživljavanje s pojedinim prošlim epohama, u daleko većoj mjeri negoli se danas, s ove 1700-godišnje vremenske i mentalitetne udaljenosti, time može raspolagati. Osim toga, Gospodin naš Isus Krist nas, ne bez razloga, uči: "Ne osuđujte da ne budete osuđeni" (Lk 6,37). Stoga i ove vlastite ocjene uzimam s dužnim oprezom.

Da je čovjek društveno biće, znao je već Aristotel. No da je i individualno biće, sa svojim specifičnim identitetom i svojim vlastitim potrebama, također ne treba dokazivati. Budući da je čovjek razapet između vlastitih i društvenih interesa, zajedničko nam društvo mora biti organizirano i imati primjerena pravila suživota, koja će voditi računa o tome da individualni interesi (pojedinačni) ne dominiraju nad društvenim (općim) interesima, i obrnuto, odnosno da jedno ne bude na račun, na štetu, drugoga. Konstantinov odnos prema kršćanima zasigurno će se bolje razumjeti sagleda li ga se i u kontekstu njegove skrbi za uređenje i funkcioniranje Carstva, a otvara se i pitanje je li i koliko je Konstantinov model odnosa prema religiji i danas relevantan.

1. OPĆA I STALNA POTREBA KOHEZIJSKIH SILNICA U DRUŠTVENOJ ZAJEDNICI NEKOĆ I DANAS

Sociološki i pragmatično gledano, organiziranje društva u Carstvu i državi u svrhu postizanja što većeg stupnja njegova uspješnog funkcioniranja u pogledu dobra ljudi, cilj je svakoga svjesnog i savjesnoga vladara, kako Konstantina nekoć, tako i odgovornih državnih vlasti danas. Time odmah na scenu stupa

---

1 Autor je predavanje izložio na međunarodnom znanstvenom skupu *Crkva u doba sv. cara Konstantina Velikog*, koji je održan na Pravoslavnom bogoslovskom fakultetu Univerziteta u Beogradu od 24. do 26. svibnja 2013. godine.

i pitanje jedinstva društvene zajednice, jer bez dostatnog i primjerenog stupnja jedinstva dovodi se u pitanje opstanak dotične društvene zajednice: lokalne, regionalne ili globalne. Parafraziram: "Složna braća carstvo grade"! Jedinstvo zajednice na bilo kojoj razini društva stabilizira vladare, a nejedinstvo ljulja njihovu vlast: "Divide et impera"².

Svaki vladar stoga za svoju državu i društvo traži što više, tj. dostatno kohezivnih elemenata, koji će djelovati centripetalno, objedinjavajuće, da centrifugalne sile ne bi rastakale i raspršile njegovo carstvo i njegovo vladanje. To je razumljivo i u tome nema ništa upitno, osim ako se to čini etički neprihvatljivim načinima i stradavanjem značajnijih i viših vrijednosti negoli je vrijednost održivog i funkcionalnog društva.

Dakako, i centripetalno i centrifugalno moguće je prenglasiti i ekstremizirati. Ekstremi uvijek, po bilo kojem pitanju, stoje kao izazov pred ljudima i gotovo poput magneta privlače neupućene i neoprezne. Stoga valja brižno voditi računa o nezapadanju u njih. Kao što na jednoj strani cilj ne mogu biti različitosti koje destruiraju, razaraju i rezultiraju kaosom i neodrživim društvom, tako i na drugoj strani cilj ne može biti neko apsolutno jedinstvo u svemu, koje bi čovjeku i društvenim zajednicama dokinulo konstitutivne pluralnosti i različitosti te rezultiralo monističkim, monofornim, unitarističkim, totalitarističkim i jednako tako neodrživim društvenim poretkom. Primjerice, osobni identitet "imamo" upravo po onome što je kod nas specifično i različito u odnosu na druge ljude.

Potrebno je dakle naći ravnotežu u pogledu (između) jedinstva i različitosti. Budući da su za nalaženje te ravnoteže potrebni određena kreativnost, "zdrav razum" i etičnost i još štošta, ta se ravnoteža nažalost često ne uspijeva pronaći. Ne uspijeva se prepoznati prava mjera između jedinstva i različitosti, nego se pretjeruje sad u jednome sad u drugome. Kada se kao određeno ili opće društvo na jednoj strani - uslijed različitosti - nasučemo na Scilu interesnih raskoljenosti, bježeći što dalje od nje, nalijećemo na drugoj strani - uslijed individualno određene monofornosti - na Haribdu centralističke i despotske totalitarnosti, pa nam povijest društva u tom pogledu katkada više nalikuje na glavinjanje negoli na uravnotežen i razborit hod.

---

2 "Podijeli (zavadi) pa vladaj" latinska je izreka koja se pripisuje rimskom vojskovođi, piscu i imperatoru Juliju Cezaru (100. pr. Kr.–44. pr. Kr.) i često se koristi u političkim i sociološkim kontekstima vladanja i vlasti.

2. TRI "ONOVREMENA" MODELA ODNOSA PREMA RELIGIJAMA I KONFESIJAMA

Premda su moguće i drugačije raščlambe, shematski, radi preglednosti, razlikujem tri "onovremena" modela ili koncepta odnosa prema religiji, svakoj ili pojedinoj, osobito prema kršćanstvu i Crkvi: Dioklecijanov, Konstantinov i Teodozijev,³ koje u sljedećem poglavlju dovodim u korelaciju s našim vremenom.

a) Dioklecijanov model nasilnog čuwanja postojećih religijskih i društveno-političkih sustava

Da bismo pojmlili i ilustrirali "Dioklecijanov model", nama u Hrvatskoj dovoljno je sjetiti se, primjerice, svetog Duje (Dujma) i solinskih mučenika⁴ ili sv. Euzebija i Poliona, vinkovačkih mučenika.⁵ Radi se dakle o modelu progona kršćana. Taj bismo model možda mogli nazvati i imenom nekih drugih rimskih careva iz razdoblja prva tri stoljeća poslije Krista (Neron,⁶ Domicijan,⁷ Marko Aurelije,⁸ Septimije Sever,⁹ Maksimin Tračanin,¹⁰ Decije,¹¹ Valerijan,¹² Dioklecijanovi sucezari u tetrahiji Maksimijan¹³ i Galerije¹⁴...), ali budući da su Dioklecijanovi progoni najbliži vremenu o kojemu govorimo i budući da je Dioklecijan dobrim

---

³ Dioklecijan (236. ili 237.-316.), Konstantin (272. ili 273 -337.) i Teodozije (347.-395.).

⁴ Sveti Dujam (lat. *Domnius*), solinski biskup i mučenik, zaštitnik grada Splita i Splitsko-makarske nadbiskupije, mučen je i pogubljen 10. travnja godine 304., po naredbi rimskog cara Dioklecijana.

⁵ Sveti Euzebije, biskup (mučen i ubijen 258.), prvi poznati biskup Cibalae (Vinkovci), i sveti Polion, lektor (mučen i ubijen 304.).

⁶ Neronov progon provođen je osobito od 54. do 68. godine i žrtve tog progona su apostoli Petar i Pavao.

⁷ Domicijanov progon trajao je od 81. do 96. godine.

⁸ Progon Marka Aurelija trajao je od 161. do 180. godine, a potaknut je protukršćanski orijentiranim stoicima.

⁹ Progon Septimija Severa bio je u razdoblju od 193. do 211. godine.

¹⁰ Maksimin Tračanin progonio je kršćane od 235. do 238. godine.

¹¹ Decijev progon bio je od 249. do 251. godine.

¹² Valerijan se obrušio na kršćane u vremenu od 253. do 260. godine.

¹³ Maksimijan od 286. do 305., a Galerije od 305. do 311., su, kao i Dioklecijan, u svojim dijelovima Carstva također progonili kršćane, dok se za njihova sucezara Konstancija Flora, oca Konstantina Velikog, navodi da u svojem dijelu Carstva nije pokazivao revnost u progonima kršćana.

¹⁴ Usp. datiranje progona u prethodnoj fusnoti.

dijelom života Konstantinov suvremenik i nadređeni mu vladar, ovaj model progona i neprijateljstva prema kršćanima, donekle pojednostavljeno, nazivam po njemu. Dioklecijan, kao i većina prethodnih careva, premda su prethodno već koristili određeni model tolerantnosti prema različitosti religija u Carstvu, na novonastalu okolnost prisutnosti kršćanstva u Carstvu reaguju fobično i nefleksibilno: uklanjanjem novoga nastoje osigurati kontinuitet dotadašnjih kultova poradi mira i jedinstva Carstva.

b) *Konstantinov model (koncept) slobode vjeroispovijedanja*

Držim da je imperator Konstantin uočio kohezivni potencijal kršćanstva i Crkve te prepoznao da je taj potencijal dobrodošao očuvanju i funkcioniranju njegova Carstva. Najprije u Britaniji i Galiji i napokon u cijelom Carstvu, zajedno s Licinijem, u Milanu godine 313., on definitivno prestaje s dotadašnjom politikom progona i istrebljivanja kršćana. Kolika je to promjena u Carstvu bila, postaje jasno posvijestimo li da car progonitelj, Dioklecijan, umire tek tri godine nakon Milanskog edikta, dakle 316. godine.

Nazivali mi Milanski edikt ediktom, ukazom, sporazumom, dogovorom, ugovorom, konvencijom, protokolom, ustanovom ili konstitucijom, što osobito razrađuje suvremenija germanska literatura, puno važnijim mi se čini uočiti i isticati da Konstantin tim ediktom nije privilegirao kršćane, nego je samo uklonio deficit slobode kojemu su kršćani bili izloženi i izjednačio njihov pravni položaj s drugim religijskim i svjetonazorskim zajednicama, zajamčivši svima slobodu izražavanja i prakticiranja vjere. Time je postavio temelje za ono što danas nazivamo pravom na slobodu savjesti.

“Darovavši” kršćanima ono što im je ionako po naravi stvari pripadalo i što su drugi kultovi uglavnom već imali, dakle slobodu vjeroispovijedanja, Konstantin je nedvojbeno učinio povijesnu prekretnicu u pogledu odnosa prema kršćanima, što je svakako bio mudar i dalekovidan vladarski potez, od kojega su imali “koristi” kako kršćani i on sam, odnosno njegova vlast, tako i tadašnje carsko društvo u cjelini. Ediktom je naime pozitivno zahvatio ne samo religijsko nego i političko, socijalno, ekonomsko, kulturno, juridičko i etičko područje.

c) *Teodozijeve model “povlaštene državne religije”*

Konstantin dakle kršćanstvo nipošto nije učinio povlaštenom državnom religijom. To će učiniti tek car Teodozije, mnogo

kasnije, 380. i 392. godine,¹⁵ sa svim pozitivnim i negativnim posljedicama koje će takav status imati tijekom daljnje povijesti, do danas. Vjerujem da nije potrebno opsežnije dokazivati da je takav njegov postupak, premda povijesno razumljiv, a vjerojatno i dobrohotan, u pogledu jedinstva i sloge u Carstvu, ipak bitno različit od Konstantinova modela. Teodozije je, imajući iskustvo da s kršćanima, s kršćanskim moralom, Carstvo bolje i odgovornije funkcionira, učinio sljedeći “logični” korak: na tu religiju i na taj moral obvezati stoga sve žitelje Carstva. *In hoc signo vinces* – “U ovom ćeš znaku pobijediti” implicira puno više od čudesne signature na nebu prije bitke. Znak u kojem se pobjeđuje - uočio je to već Konstantin, a i carevi nakon njega - jest Kristov način međuljudskih odnosa, jest način “prolaženja zemljom čineći dobro”,¹⁶ znak u kojem se pobjeđuje jest znak preobrazbe kojim *pax romana* postaje *pax romana christiana*. Za razliku od Dioklecijana Konstantin i njegovi nasljednici uvidjeli su da za njihovo Carstvo, ugroženo interesima i moralnom korupcijom, kršćanstvo ne predstavlja opasnost, nego osvježanje i kohezijski čimbenik. Kršćani, kakve je Konstantin upoznao, pa i kroz njihovu stabilnost u progonima Dioklecijanova vremena, premda su odbijali prihvatiti cara za svoga boga,¹⁷ pokazivali su visok, često i herojski stupanj odgovornosti i spremnosti da žrtvuju vlastito dobro u korist dobra opće zajednice.

Na takvim osobnim značajkama građana lakše se održava i učvršćuje Carstvo. *In hoc signo vinces* u konačnici znači također: “U ovome ćeš moralu pobijediti”, tj. održati Carstvo. Zbog ovakvih, za Carstvo konstruktivnih osobina, Konstantin je prihvatio da on sam ne bude “više” bog, nego da ima kršćanskog Boga iznad sebe, što rezultira sviješću da su ljudska prava prije njegove ili bilo čije vlasti, i da ih i on sam mora priznati, poštivati, štoviše, svojim carskim autoritetom jamčiti.

Držim stoga da su u pravu autori koji progonima kršćana pripisuju ključne zasluge za donošenje Milanskog edikta i koji

---

¹⁵ Teodozije Veliki je godine 380. Izdao edikt *Cunctos populos*, kojim je nicejsko kršćanstvo faktično proglasio državnom religijom, a potom je 392. i izričito zabranio sve poganske religije u Carstvu te je tako kršćanstvo postalo jedina državna religija.

¹⁶ U Djelima apostolskim navodi se za Isusa Krista da je “prošao zemljom čineći dobro”, usp. Dj 10,38.

¹⁷ Dioklecijan se naime bio proglasio sinom boga Jupitera i zahtijevao je da svi moraju pred njim pasti ničice (proskineza) i iskazati mu štovanje kao živom bogu, što je kršćanima bilo neprihvatljivo. S Dioklecijanom kao “božanskim carem”, *dominus deus*, otpočelo je razdoblje tzv. *dominata*.

ukazuju da je Edikt, kao veliki civilizacijski i humanistički iskorak u pogledu ljudskih prava, uvelike rezultat žrtve i krvi mučenika tijekom gotovo tri stoljeća.

Sloboda vjeroispovijedanja i savjesti su kod Teodozija “pali” više kao kolateralna žrtva iste skrbi za Carstvo koju je Konstantin iskazao Milanskim ediktom.¹⁸

3. ONOVREMENI MODELI U KORELACIJI S NAŠIM VREMENOM

Usporede li se suvremeni religijsko-konfesionalni koncepti u 21. stoljeću s Konstantinovim i Teodozijevim konceptima u 4. stoljeću, razvidno je da je Konstantinov koncept religijske slobode zasigurno prepoznatljivo bliži suvremenom mentalitetu i konceptu odnosa prema religiji negoli monističko-ekskluzivistički Teodozijev koncept povlaštene državne religije. Na suvremenoj pozadini mentaliteta suživota u različitosti Teodozijev korak, premda kronološki “mlađi”, pokazuje se kao nazadovanje, a ne napredovanje u odnosu na Konstantinov model. Bježeći od križarskih, tridesetogodišnjih, stogodišnjih i sličnih ratova, koji u svojoj biti nisu bili religijski i konfesionalni, ali su na ovaj ili onaj način bili bojani religijsko-konfesionalnim bojama i zastavama, kao i od drugih religijskih izobličenja i zloporaba, suvremeno je društvo sa svojim stavom da su religija i vjera privatna stvar svakog pojedinca već poodavno odustalo od Teodozijeva koncepta i vratilo se Konstantinovu konceptu Milanskog edikta, tj. slobodi vjeroispovijedanja.

Imajući u vidu sve naglašeniju kršćanofobiju, religiofobiju i ksenofobiju, koje se manifestiraju ne samo u individualnim ekscesima nego i u politikama i javnim medijima, katkad se stječe dojam da se suvremeni kronološki hod unatrag i odmak od Teodozijeva modela ne zaustavljaju samo na Konstantinovu odnosu prema religiji nego da postupno klize još dalje u prošlost, prema Dioklecijanovu tzv. “rješenju” kršćanskog pitanja. Nad tim i suvremeno društvo svakako treba bdjeti i utoliko je Konstantinov model odnosa prema religiji kakav je ocrtan u Milanskom ediktu i danas aktualan i inspirativan.

Konstantin i Licinije u svoje su vrijeme u Milanskom ediktu, ne bez razloga, zaključili “da je pravedno kršćanima i svima ostalima

---

¹⁸ Kao kriterij katoličke pravovjernosti Teodozije je odredio vjeru koju su ispovijedali tadašnji rimski papa Damaz i aleksandrijski biskup Petar, a svi koji su drugačije ispovijedali, bili su držani hereticima.

dati slobodu da slijede religiju koju tko hoće". Papa Benedikt XVI. u naše vrijeme, vjerujem također ne bez razloga, opetuje: "Svaki pojedinac ima pravo slobodno ispovijedati, iskazivati, javno i privatno svjedočiti vlastitu religiju, vlastito uvjerenje, učenjem, djelima, spisima, bogoslužjem i obredima, da (ima) također pravo promijeniti religiju ili čak ne izabrati ni jednu religiju, posve neometano."

Dok s jedne strane u Papinim riječima prepoznajem baštinu Milanskog edikta, s druge strane njegovu potrebu ovako snažnog naglašavanja slobode vjeroispovijedanja držim indikativnom: one su izrečene imajući u vidu zabrinjavajuće tendencije isključivosti i netolerantnosti prema kršćanstvu i drugim religijama u našem vremenu i u našem globalnom društvu.

THE EDICT OF MILAN WITHIN THE CONTEXT OF CHURCH UNITY AND SOCIAL COEXISTENCE IN ITS OWN TIME AND TODAY

Summary

In this presentation, I schematically differentiate three that time models or concepts of relation to religion, especially to Christianity and Church: Diocletian's, Constantine's and Theodosius' and I correlate them to our time.

Comparing the concepts of relations to religions and confessions in 21st century with Constantine's and Theodosius' concepts in 4th century, Constantine's concept of religious freedom is undoubtedly distinctively closer to modern mentality and to the contemporary concept of relation to religion than the monistic-exclusive Theodosius' concept of privileged state religion.

With regards to increasingly emphasized Christianophobia, religion-phobia and xenophobia, which manifest themselves not only through individual excesses, but also in politics and public media; sometimes one can get impression that modern chronological walk backwards and detachment from Theodosius' model not only stops on Constantine's relation to religion, but gradually glides even further into the past, to the Diocletian's "solution" of Christian issues. Modern society must be vigilant over these facts and therefore Constantine's model of relation to religion, outlined in the Edict of Milan, is still topical and inspiring.

Key words: *Edict of Milan, models of relations to religion, Constantine, unity of Church, society, coexistence.*